

Háskóla-, iðnaðar- og nýsköpunarráðuneyti
Sent á Samráðsgátt

Þórunnartúni 2, 17. mars 2023

Umsögn Reykjavík Akademiunnar um tillögu til þingsályktunar um stefnumótandi aðgerðir til eflingar þekkingarsamfélags á Íslandi til ársins 2025

Reykjavík Akadémían ses er miðstöð og málsvari sjálfstætt starfandi fræðafólks einkum á sviði menningar- hug- og félagsvísinda. Stjórnendur stofnunarinnar fagna því framtaki ráðherra sem felst í því að leggja fram tillögu um stefnumótandi aðgerðir til að efla þekkingarsamfélag á Íslandi.

Reykjavík Akadémían talar máli félagsfólks síns og þess hluta fræðasamfélagsins sem starfar að rannsóknum og þekkingarmiðlun utan háskólanna og skyldra stofnana. Athyglinni verður því einkum beint að þeim þáttum tillögunnar sem snúa að hlut hug- og félagsvísinda í þekkingarsamfélaginu og mikilvægi þess að undanskilja þau ekki við mótun opinberrar stefnu um eflingu þess.

Þekking, hugvit og nýsköpun eru hornsteinar allra vísinda og fræða og þ.a.l. felst í því ákveðin þversögn ef ætlunin er að undanskilja hug- og félagsvísindi þegar kemur að stefnumótandi aðgerðum til eflingar þekkingarsamfélagsins. Enn fremur gengur sú hugsun þvert á þá áherslu sem til dæmis Evrópusambandið leggur á mikilvægi hug- og félagsvísinda sem það telur vera lykil að því að innleiðing nýrrar þekkingar og tækninýjunga gangi hratt og vel fyrir sig. Auk þess má benda á mikilvægi fræða við mótun hugarfars og hæfni frumkvöðla sem þurfa að búa yfir víðsýni, tungumálaþekkingu, ályktunarhæfni, gagnrýnni hugsun, skilningi á samfélaginu og sögu þess, vera meðvitaðir um lög og siðfræði og hafa getu til að horfa fram í tímann. Allir þessir eiginleikar mynda grunnstoðir hug- og félagsvísinda og þroskast við ástundun þeirra.

Það er skoðun Reykjavík Akademiunnar að allar námsgreinar sem kenndar eru á háskólastigi séu *samfélagslega mikilvægar*. Því er hvorki ráðlegt né gerlegt að ætla að skilgreina eða miðstýra jafn fljóttandi hugtaki sem hægt er að túlka út frá efnahag en einnig út frá lýðræði, menningu, heilbrigði og hamingju svo örfá dæmi séu tekin. Í þessu samhengi er rétt að benda á að Reykjavík Akadémían býr að 25 ára reynslu af þverfaglegu samstarfi fræðafólks sem einkum starfa að menningu, hug- og félagsvísindum og hafa ríka reynslu af samvinnu á sviði rannsókna, þekkingarmiðlunar og nýsköpunar. Á þeim grunni treysta stjórnendur hennar sér til þess að fullyrða að í því felist pólitískur ómöguleiki að ákveða fyrir fram hvaðan bestu hugmyndirnar munu koma, hverjir raungera þær, hvernig og hvar.¹

Reykjavík Akadémían lýsir yfir ánægju með að fyrirhugað er að endurskoða aðgerðirnar árlega í tengslum við undirbúning fjármálaáætlunar og fjárlaga. Hún telur að í þeim áformum liggi góður skilningur á því hversu mikilvægt það er að vera „á tánum“ þegar fengist er við jafn kvik hugtök og

¹ Vef. „Refill Reykjavík Akademiunnar“, akademia.is. Reykjavík Akadémían, sótt 19. febrúar 2023.

Þekkingu og samfélagslegt mikilvægi í óvissri framtíð. Þá er Reykjavík Akadémían reiðubúin með ráðum og dáð að koma að árlegri endurskoðun aðgerðanna.

Tillagan um þekkingarsamfélag á Íslandi byggir á þremur meginsviðum: i) háskóla- og vísindastarf, ii) nýsköpun, hugverk og sjálfbær þekkingariðnaður og iii) fjarskipti, upplýsingatækni og netöryggi. Öll þessi svið varða fræðafólk sem starfar utan háskólanna að rannsóknum, þekkingarmiðlun og nýsköpun og vill Reykjavík Akadémían benda á nokkur atriði sem þarf að hafa í huga og varða vöxt og viðgang hug- og félagsvísindagreina og þar með samfélagsins alls.

I HÁSKÓLA OG VÍSINDASTARF

Meginmarkmiðið varðandi háskóla og vísindastarf er samþætting vísinda, tækniþróunar og nýsköpunar til þess að skapa tækifæri fyrir ungt vísindafólk til að starfa innan samkeppnishæfra háskóla. Þá er markmiðið að efla hlutverk háskóla- og vísindafólks í lýðræðislegri umræðu.

Þótt það sé ekki rætt í tillögunni þá gengur Reykjavík Akadémían út frá því að hug- og félagsvísindi séu ekki undanskilin þessu markmiði. Þrátt fyrir fjölpætt og mikilvægt hlutverk er staða hug- og félagsvísinda að sumu leyti veik og fræðasamfélagið dreift. Háskóli Íslands er höfuðvígi rannsókna og kennslu meðan aðrir háskólar landsins sinna afmörkuðum greinum. Þá starfar fræðafólk við Árnastofnun, söfn og örfáar aðrar fræðastofnanir en mikilvægur hluti fræðasamfélagsins er þó borinn uppi af fræðafólki sem starfar sjálfstætt að rannsóknum og þekkingarmiðlun.

Saman myndar fræðasamfélagið innan og utan háskólanna órofa heild. Þar á milli flæðir fólk, hugmyndir og þekkingin á sögu og samfélagi. Fræðafólk sem starfar utan háskólanna býr yfir sérþekkingu sem skilar sér til háskólanna í gegnum stundakennslu, við leiðsögn stúdenta og á viðburðum skólanna. Það tekur þátt í rannsóknahópum og starfar í tímabundnum rannsóknastöðum. Fræðasamfélagið utan háskólanna er gjarnan vettvangur nýdoktora frá innlendum og erlendum háskólum sem þar búa sig undir að starfa í föstum stöðum innan háskólanna. Flæðið er mikilvægt og gengur í báðar áttir. Því er nauðsynlegt að ráðuneytið hafi fræðasamfélagið utan háskólanna með í tillögunni bæði til þess að gera samstarf milli háskólanna og „fyrirtækja“ á sviði fræða mögulegt og til þess að tryggja öflugan mótaðila. Öll vísindi nærast á samtali og gagnrýnin umræða er grunnur þeirra. Ólík sjónarhorn og mótrök eru mikilvæg svo umræðan dýpki og verði trúverðugri.

II NÝSKÖPUN, HUGVERK OG SJÁLFBÆR ÞEKINGARIÐNAÐUR

Meginmarkmiðið varðandi nýsköpun, hugverk og sjálfbæran þekkingariðnað er að Ísland verði eftirsóknarverður staður fyrir frumkvöðla sem byggja störf sín á hugviti sem verði nýtt til þess að takast á við samfélagslegar áskoranir án þess að velsæld og hagvöxtur ýti niður varðveislu og viðhald á tungumáli og menningararfi þjóðarinnar.

Þótt það sé ekki rætt í tillögunni þá gengur Reykjavík Akadémían út frá því að hug- og félagsvísindi séu ekki undanskilin þessu markmiði. Stofnunin leggur þunga áherslu á mikilvægi þess að samfélagið og fræðafólk sem fjárfest hefur í menntun á sviði hug- og félagsvísinda hafi möguleika á því að sækja um opinbera styrki úr samkeppnissjóði en þeim möguleika hefur að mestu verið lokað. Því bendir ýmislegt til þess að fjárfesting í menntun á sviði hug- og félagsvísinda nýtist samfélaginu ekki sem skyldi. Einstaklingur sem útskrifast með framhaldsgráðu frá innlendum eða erlendum háskóla og ekki fær stöðu við rannsókn stýrðri af háskólakennara hefur takmarkaða möguleika á að stunda eigin rannsóknir fyrir tilstuðlan styrks úr opinberum samkeppnissjóði. Sjálfstæðar rannsóknir á sviði fræða

virðast þ.a.l. ekki vera raunhæfur valkostur í dag. Sú þekking og færni sem einstaklingurinn býr yfir skilar sér því ekki til samfélagsins sem þar með fer á mis við það tækifæri til vaxtar og nýsköpunar sem jafnan felst í nýjum rannsóknum. Það er einnig þekkt að staðreynd í heimi fræða og lista að nýjungar koma ekki síður fram fyrir utan miðju lista- og fræðasamfélagsins sem í flestum tilfellum liggur í háskólunum. Það tekur tíma að vinna nýjum hugmyndum og kenningum brautargengi og það er í eðli viðurkenndra stofnana eins og háskóla að halda í það sem fengið hefur staðfestingu fræðasamfélagsins en vera varkárar gagnvart nýjum nálgunum. Reykjavík Akadémían hefur aftur á móti verið mikilvæg fyrir fræðimenn innan hug- og félagsvísinda til að þróa fræðilegar nýjungar og gera tilraunir með nýjar nálganir í fræðunum.

Þess vegna er mikilvægt fyrir viðgang samfélagsins að starfandi sé rannsóknasjóður sem veitir styrkjum til slíkra rannsókna sem gjarnan eru hagnýtar að því leyti að markmiðið er að koma niðurstöðunum á framfæri við almenning á íslensku. Niðurstöður rannsókna eru birtar „í opnum aðgangi“ og nýtast gjarnan þriðja aðila sem grunnur nýsköpunar og frumkvöðlastarfs í skólum og öðrum menntastofnunum og eru einnig líklegar til þess að eiga framhaldslíf í áframhaldandi miðlun, til dæmis á öldum ljósvakans, í tölvuleikjum og kvikmyndum eða í formi leiðsagna um borg og bý. Arðurinn af rannsóknunum fellur því oft þriðja aðila í skaut.

Stjórnvöld hafa sýnt mikið og gott frumkvæði með því að opna samfélagið fyrir erlendum sérfræðingum einmitt í þeim tilgangi að efla íslenskt samfélag. Reykjavík Akadémían treystir því að á sama hátt og á sömu forsendum verði fræðafólki í hug- og félagsvísindum gert kleift að vinna samfélaginu gagn og skila því þekkingu, frumkvæði og drifkrafti sem það býr yfir. Öflugur samkeppnissjóður sjálfstætt starfandi fræðimanna er einföld og afar ódýr lausn sem mun leysa úr læðingi þekkingu sem nú þegar er til en fer nú forgörðum. Þekkingarsköpunin sem á sér stað innan hug- og félagsvísinda er ein af undirstöðum íslensks fræða-, mennta- og menningarlífs. Hún leggur grunn að fjölbreyttri og frjórri samfélagsumræðu, stuðlar að auknum sjálfsskilningi og hvetur til gagnrýnnar hugsunar. Þar í liggur styrkur fræðasamfélagsins og samfélagslegt hlutverk.

Hér má spyrja sömu spurningar og dr. Sigurður Gylfi Magnússon spurði árið 2011: Hvað á „að gera við fólk sem lokið hefur doktorsprófi? Hvernig ætla samfélagið að nýta þá miklu fjárfestingu sem þar hefur verið stofnað til og tryggja um leið að sjónarhorn þeirra sem stunda sín fræði og vísindi utan hefðbundinna stofnana fái notið sín? Hvers virði er öflugt, fjölbreytt og margbreytilegt rannsóknastarf almennt?“²

II FJARSKIPTI, UPPLÝSINGATÆKNI OG NETÖRYGGI

Meginmarkmið um fjarskipti, upplýsingatækni og netöryggi miða að sjálfbærri þróun byggða og sveitarfélaga um allt land og að þekkingarinnviðir og þjónusta mæti þörfum almennings og atvinnulífs.

Þótt það sé ekki rætt í tillögunni þá gengur Reykjavík Akadémían út frá því að hug- og félagsvísindi séu ekki undanskilin þessu markmiði. Jafnt aðgengi að fjarskiptum, upplýsingatækni og netöryggi er hluti af þekkingarinnviðum þess hluta fræðasamfélagsins sem starfar utan háskólanna. Aðgengi að samskiptaleiðum, háskólaneti og gagnagrunnum sem keyptur er fyrir skattfé en eingöngu starfsfólk

---

² Sigurður Gylfi Magnússon, „Rannsóknar(náms)sjóðir. Álitamál um háskóla- og vísindapólitík.“ Saga 49, nr. 2 (2011): 219–221. Hér: 221.

stofnana hefur aðgengi að er mismunun sem byggir á ráðningarsambandi. Jafnrétti landshluta, kynja og kynslóða þarf að tryggja en einnig þeirra sem starfa innan og utan opinbera stofnana.

Að lokum þakkar Reykjavík Akadémían fyrir þetta tækifæri til þess að koma á framfæri sjónarmiðum þess stóra hóps fræðafólks sem starfar utan háskólanna og lýsir yfir ríkum vilja til þess að stofnunin komi sem fulltrúi hópsins að árlegri endurskoðun aðgerðanna sem fyrirhuguð er í tengslum við undirbúning fjármálaáætlunar og fjárlaga.

Virðingarfyllst,

Lilja Hjartardóttir

formaður stjórnar Reykjavík Akadémiunnar

Anna Þorbjörg Þorgrímsdóttir

framkvæmastjóri